

מעברים מבית ספר יסודי לחטיבה

חטיבת הביניים היא השלב השני בקריירה החינוכית של התלמידים, שלב ביניים בין בית הספר היסודי לבין בית ספר התיכון. **חטיבת ביניים** היא חלק ממערכת החינוך הפורמלי בישראל, שבו לומדים תלמידים בכיתות ז' עד ט' (גילאי 12 עד 15). חטיבות הביניים הוקמו במערכת החינוך בישראל בשנת 1968, עם הנהגת רפורמה במערכת החינוך. במסגרת רפורמה זו הורחב מספר שנות הלימוד הנכללות בחוק לימוד חובה עד לכיתה ט', והוחלט על הקמת חטיבת הביניים, ששתי כיתותיה הראשונות נלקחו מבית הספר היסודי, והכיתה העליונה בה נלקחה מבית הספר התיכון.

חטיבות הביניים מופעלות בדרך כלל כמסגרת עצמאית, ולעתים פועלים חטיבת ביניים ובית ספר תיכון במתחם אחד, הקרוי "בית ספר שש-שנתי". בהתאם לכך, במרבית המקרים הרכב מוסדות החינוך לגילאי 6 עד 17 הוא כדלקמן: בית הספר היסודי - שש-שנתי (כיתות א'-ו'), ולאחריו חטיבת הביניים - תלת-שנתית (ז' עד ט'), ולבסוף בית ספר התיכון - תלת-שנתי (י' עד י"ב). במעקב אחר סיבות הנשירה של תלמידים מהלימודים בבית הספר התיכון, נמצא כי אחד הגורמים ליציאתם של התלמידים ממסגרת הלימודים הסדירה כבר בגיל 14 - 16 הוא המעבר החרیف של הנער ממסגרת בית הספר היסודי אל מסגרת בית הספר התיכון. כאשר הוארכה תקופת הלימודים על פי חוק לימוד החובה עד סיום כיתה ט' והקמת חטיבת הביניים ציפו לירידה בנשירה של התלמידים ממסגרת הלימודים או לפחות לדחיית הנשירה מעבר לכיתה ט' - גיל 15, בדרך כלל.

מעברים והתחלות חדשות

חטיבת ביניים הן מסגרות לימוד שכיחות במערכת חינוכיות שונות בעולם¹. אחרי סיום כיתה ו' בבתי ספר יסודיים התלמידים עוברים לחטיבת ביניים, אשר התלמידים נפרדים ממסגרת שהכירו שהתחילה בכיתה א', מסגרת שהייתה אינטימית וקטנה. המעבר מתרחש באחת מתקופות הגילאים הקשות ביותר בחיי התלמיד, **גיל ההתבגרות** גיל המתאפיין בסערות נפש רבות ובלחצים פנימיים שונים אצל המתבגר. מעבר למקום חדש יוצר חששות, סקרנות ומתח. נורמות ונהלים חדשים. מסגרת החטיבה בעלת אוריינטציה הישגית. המחייבת התמודדות עם כמות רבה של חומר לימודים ברמה גבוהה. התמודדות עם סגנונות למידה שונים ולמידה בקבוצות משתנות. ונדרשת התמודדות עם מורים רבים וחדשים. והצורך ליצירת קשרים חברתיים עם תלמידים חדשים והתמודדות על מקומם בחברת התלמידים החדשה. תלמידי היסודי, ובמיוחד תלמידי כיתות ו' העוברים ללמוד בכיתות ז' באים עם חששות, חרדות והתלבטויות רבות לגבי השנויים בתחומים שונים. שינויים אלו הם פיזיולוגיים, קוגניטיביים, פסיכולוגיים וחברתיים². השינוי מעצם הגדרתו משנה את "סדרי העולם" של התלמיד ויש לו השלכות התנהגותיות,

¹ רש, נ' (2008). חטיבות הביניים בישראל: בעיות, קשיים ופתרונות אפשריים. ירושלים: קבוצת וון ליר לחינוך.

² Eccles, J. S., & Harold, R.D. (1993). Parent-school involvement during the early adolescent years. Teachers College Record, 94(3), 568-587.

קוגניטיביות ורגשיות. לכן, ברוב המקרים, שינויים- גם שינויים רצויים והתפתחותיים, מעוררים בפרט חששות ופחדים.

מעברים והתחלות חדשות איננו סתם מדריך להתפתחות, הוא מתבוסס על תיאוריות של ההתפתחות האישית שרואה במעבר תהליך טבעי של בלבול ומציאת כיוון חדש. המסמן את נקודת המפנה במסלול הצמיחה, הצמיחה בטבע מאופיינת בהאצה ובשינוי עונתיים.³

הכנה מוקדמת בתיאום ובשיתוף פעולה מלא עם בתי-הספר היסודיים או חטיבות הביניים טרום המעבר ובשלב המעבר מאפשרת לתלמיד הסתגלות טובה יותר. מטרת המחקר בניית תוכנית אשר תפתח בתלמיד כישורים ויכולות הנדרשים על מנת לאפשר לו לחוות בצורה חיובית את השינוי, ולאחר את היכולות הטמונות בו, להסתגל ולתפקד בצורה טובה ויעילה יותר במהלך השינוי ולאחריו.

לפי דו"ח כוח המשימה⁴, במציאות החברתית-כלכלית בישראל, על מערכת החינוך לראות את סגירת הפערים שמקורם ברקע חברתי-כלכלי של התלמידים, כיעד מרכזי המוטל על כל אחד ואחת מהמשתתפים בעשייה החינוכית. יש להעניק לכל ילד וילדה, מוקדם ככל האפשר בהתפתחותו, הזדמנויות אמיתיות לפיתוח ולמימוש היכולות הלימודיות, החברתיות והרגשיות שלהם. יש לפעול לצמצום ההשפעות של חסכים חינוכיים והשכלתיים הנובעים ממצב משפחתי, מתנאי מגורים ומאופי הקהילה שהם משתייכים אליה.

צמצום פערים בין מגזרים וצמצום פערים שגורמיהם חברתיים-כלכליים יביאו לעלייה ברמת ההישגים, יספקו הזדמנויות אמיתיות לניידות חברתית, וישפרו את דמותה הערכית של מערכת החינוך. לטווח הארוך יסייעו גם בשיפור רמת החיים, בצמצום העוני והאבטלה, ביצירת ניעות חברתית ובשיפור איכות החיים של האוכלוסייה כולה.

צמצום הפערים ומימוש היכולות האישיות, כיעדים לאומיים חשובים ביותר, חייבים להיות עקרונות מנחים מרכזיים בכל מישורי הפעולה: בתהליכים הפדגוגיים הנדרשים, בקביעת סדרי העדיפויות בהקצאת משאבים הן לתשתיות והן לתקציבים שוטפים, בטיפול במוקדי הפערים ובהפניית כוחות ניהול והוראה מן השורה הראשונה למערכת החינוך.

פעולתה של מערכת החינוך תונחה על-ידי עקרון האחרייות והמחויבות לקידומו של כל תלמיד, אשר בא לידי ביטוי המובהק ביותר כאשר לתלמיד יש בעיות מיוחדות, צרכים וקשיים ייחודיים, או יכולות

ויליאם ברידג'ס. (2006). **מעברים והתחלות חדשות**: להבין את משמעות השינויים בחיים ולהפיק מהם את ³ המירב. עמ" 17.

⁴ **כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל**. התוכנית הלאומית לחינוך. כי לכל ילד מגיע יותר. טבת תשס"ה ינואר 2005. עמ' 63.

מיוחדות. ילדים שנשרו ממסגרת הלימודים הסדירה, תלמידים עולים, ילדים בעלי צרכים מיוחדים ותלמידים מצטיינים ומחוננים הם קבוצות הזקוקות לתשומת לב מיוחדת.

המעבר לחטיבת הביניים

חטיבת הביניים, ובעיקר חטיבות ביניים הצמודות לחטיבה העליונה (בית ספר שש שנתי) הן מסגרות לימוד נפוצות בישראל. מספר בתי-הספר העל-יסודיים השש-שנתיים, הכוללים הן חטיבת-ביניים והן חטיבה עליונה נתון בעלייה ניכרת ומתמדת ב- 15 השנים האחרונות.⁹

2009/10	2004/05	1999/2000	1994/95	
174	191	199	188	חט"ב עצמאיות
462	409	368	312	בית-ספר שש שנתי
391	387	354	338	בית-ספר חט"ע

חטיבת הביניים היא מסגרת לימוד שכיחה במדינות רבות בעולם ובישראל, שהמאפיין הבולט שלה הוא אוכלוסיית תלמידים הנמצאת בשלב ההתבגרות. המעבר מבית הספר היסודי לחט"ב חושף את המתבגרים לסביבה לימודית שונה ומורכבת מזו של ביה"ס היסודי.

חט"ב היא סביבה תחרותית יותר, שבה דגש אקדמי ותובענות להישגים לימודיים, דיפרנציאציה לימודית (הקבוצות ומסלולים), לחץ של מבחנים ושיטות הוראה מסורתיות לצד קשרים רופפים בין מורים ותלמידים ומעורבות הורים מועטה. משרד החינוך מתייחס לחט"ב ולחטיבה העליונה כרצף אחד, כיחידה אחת. ולכן תהליכי החינוך בחטיבת הביניים מתעצבים על פי הדגם של החטיבה העליונה. חט"ב מכינה את תלמידיה לנורמות הנדרשות בחטיבה העליונה יותר מאשר מהווה המשך לתהליכים החינוכיים בבית הספר היסודי.

כדי להקל את ההסתגלות למסגרת החדשה ואת ההשתלבות בה, מן הראוי לפתח ערוצי תקשורת, שיעודדו ויעמיקו את ההיכרות בין התלמידים לבין עצמם ובינם לבין מוריהם. כמו כן יש ליידע אותם לגבי הנהלים המקובלים במוסד החינוכי החדש, ולקבוע עמם את כללי ההתנהגות בכיתה. תהליך ההיכרות והקביעה המשותפת של הכללים יהוו בסיס ליצירת המרקם החברתי החדש, יפחיתו חששות מן הבלתי מוכר ויקנו תחושה של שליטה במתרחש.

⁹ הכנסת, מרכז המחקר והמידע, חטיבת הביניים ומקומן במבנה החינוך העל-יסודי במערכת החינוך, יוני 2010, ירושלים. עמ' 9-10.

מועד המעבר כבעיה

המעבר מבית הספר היסודי לחט"ב כרוך בשינוי משמעותי בסביבת הלמידה. בהשוואה לבית הספר היסודי, זהו מעבר למסגרת לימודית גדולה והטרואגנית יותר, המורכבת ממגוון קבוצות מיעוט ומעמדות חברתיים¹.

עד תחילת יישום הרפורמה תלמידי מערכת החינוך נדרשו למעבר בית ספרי בדרך מבית ספר היסודי שבו למדו במשך שמונה שנים לבית הספר התיכון. עם הקמת חטיבת הביניים נדרשו התלמידים למעבר נוסף ומוקדם יותר. לא עוד מעבר אחד. אלא שניים. הוכח שכולל שהמעבר מוקדם יותר כך הוא בעייתי יותר לתלמידים ובעלי סבירות גבוהה לאי סדר מאשר מעברים מאוחרים יותר. מועד מעבר בכיתה ז' מהווה הטרדה רבה יותר לתלמידים מאשר המעבר בכיתה ט'.

התלמידים מגיעים לבית הספר היסודי משכונת המגורים הקרובה וכך נוצרת כיתתית הומוגנית למדי, אינטימית, בה רוב הילדים משתייכים לאותו מעמד חברתי-כלכלי. חטיבת הביניים היא מסגרת גדולה הרבה יותר, הטרואגנית, המפגישה קבוצות שונות של תלמידים. המעבר לחטיבת הביניים אירוע חיובי וצעד לקראת חיי בגרות ותהליך הבגרות. המעבר כולל שינויים הדרושים הסתגלות מרוב התלמידים.

תלמידים העוברים מבית הספר היסודי לחטיבת הביניים נחשפים לשינויים רבים כתוצאה מן

המעבר ובתוכם:

- בית ספר חדש.
- מורים חדשים.
- ציפיות חדשות.
- אקלים חינוכי חדש.
- קשרים חברתיים (חברים חדשים, יחסי מורה-תלמיד).
- השתייכות למוסד בו לומדים תלמידים מבוגרים יותר, אשר מספרם עולה במידה רבה על מספר התלמידים בבית הספר היסודי.
- תוכניות לימודים ורצף לימודי.
- מוטיבציה וההישגים הלימודיים.

משרד החינוך הקים ועדה מייעצת למנכ"ל לבחינת המבנה של הרצף החינוכי מזוויות שונות- פדגוגיות, משפטיות, תשתיות, ותקציבית. הוועדה המליצה להשאיר את המבנה הקיים, והמליצה ליצור מבנה אחיד במערכת החינוך שבו יהיה מעבר אחד לאחר שש שנות לימוד בחינוך היסודי לחינוך העל יסודי,

Byrnes, V., & Ruby, A. (2007). Comparing achievement between k-8 and middle schools: A large-scale empirical study. *American journal of Education* 114' 101-135.

בהתאם לכך, תתאפשר פתיחת מסגרות חינוכיות רק על בסיס מבנה שש שנתי ומערכת החינוך תצטרך למצוא דרכים להתמודד עם האתגרים העומדים בפניה.^Y

בית ספר חדש

המעבר מבית הספר היסודי, כיתה ו' לכיתה ז', המהווה שנת לימודים ראשונה בחטיבת הביניים, מטיל על התלמידים תפקיד קשה של הסתגלות. המעבר מבית-הספר היסודי לחטיבה הנו מעבר כפול דהיינו ממסגרת לימודים אחת לשנייה, ובמקביל מעבר מהילדות לתחילתו של גיל ההתבגרות. המעבר ממערכת יחסית קטנה למערכת גדולה מאד. מבנה בית הספר שונה, המבנה הפיזי גדול יותר ממה שהורגלו אליו קודם לכן.

חט"ב היא מסגרת לימד שכיחה במדינות רבות בעולם ובישראל, שהמאפיין הבולט שלה הוא אוכלוסיית תלמידים הנמצאת בשלב ההתבגרות. מהספרות הבינלאומית וזו שאותה בישראל עולה באופן ברור, שהמעבר מביה"ס היסודי לחט"ב חושף את התלמידים המתבגרים לסביבה לימודית שונה ומורכבת מזו של ביה"ס היסודי.[^]

בממוצע חטיבת הביניים גדולה יותר מאשר בית הספר היסודי והחטיבה העליונה⁹, אם כי קיימים הבדלים לפי מגזר. המעבר מבית ספר יסודי לחטיבת ביניים כולל שינוי במישור המבני, מעבר למוסד גדול וממוסד יותר מבית ספר היסודי. חטיבת הביניים שהיא פחות פרטית ומורכבת יותר. גודל הכיתה, באופן כללי בחטיבת הביניים ניכרת הצפיפות בכיתות מאשר בחינוך היסודי ובחטיבה העליונה¹⁰. גם בהשוואות בין לאומיות נמצא כי בישראל מספר התלמידים הממוצע בכיתה בחט"ב (בממוצע 32.5) הוא גבוה מהממוצע במדינות המשתייכות לארגון ה-OECD¹¹.

^Y מדינת ישראל משרד החינוך, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, (2007 א') מיצ"ב התשס"ו: תמונת מצב ארצית בחטיבת הביניים ובבתי-הספר העל-יסודיים, ראמ"ה.

[^] אדי-רקח, א., בירן, ה., ופרידמן-גולדברג, ש., (2011), חטיבות ביניים: מאפיינים ואתגרים, סקירה מוזמנת כחומר רקע לעבודת ועדת שפה ואוריינות, <http://education.academy.ac.il>. עמ' 57.

⁹ מדינת ישראל משרד החינוך, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, (2007 א') מיצ"ב התשס"ו: תמונת מצב ארצית בחטיבת הביניים ובבתי-הספר העל-יסודיים, ראמ"ה.

¹⁰ מדינת ישראל משרד החינוך, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, (2007 א') מיצ"ב התשס"ו: תמונת מצב ארצית בחטיבת הביניים ובבתי-הספר העל-יסודיים, ראמ"ה.

¹¹ אדי-רקח, א., בירן, ה., ופרידמן-גולדברג, ש., (2011), חטיבות ביניים: מאפיינים ואתגרים, סקירה מוזמנת כחומר רקע לעבודת ועדת שפה ואוריינות, <http://education.academy.ac.il>. עמ' 28. קלינוב, ר. 2010. מערכת החינוך בישראל בראייה השוואתית בינלאומית על פי Education at a Glance (EAG) 2010, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך.

בן חנוך שמצהיר¹² – התלמידים חוששים מהמעבר לבית ספר "גדול ומפלצתי". בית הספר היסודי וחטיבת הביניים נבדלים מבחינת המבנה הארגוני, וחטיבת הביניים נבדלים מבחינה מבנית מבית הספר היסודי. התלמידים נדרשים "להיבלע" בתוך בית הספר החדש, שבדרך כלל מאופיין במימדים גדולים ורחבים יותר מאשר בית הספר היסודי. מספר הכיתות רב יותר, התלמיד עובר שינוי המוגדר בספרות כמעבר מכיתה העומדת ברשות עצמה, לבית ספר עם ריבוי כיתות. לפי הסיכום התמציתי של היתרונות והחסרונות של מבנה בתי ספר, על פי מרכז המחקר והמידע¹³:

חטיבת ביניים ממקיף שש שנתי	חטיבת – ביניים עצמאית	בית ספר יסוד שמונה-שנתי	
			יתרונות
<ul style="list-style-type: none"> • מיעוט מעברים. • הכנה טובה יותר לבגרות. • ציוד עשיר ומגוון אפשרויות התמחות והעמקה. 	<ul style="list-style-type: none"> • דחיית המיון למסלולי לימודים. • הגדלת שיעור ההשתתפות בחינוך העל-יסודי. • אינטגרציה. • התאמה לאתגרי גיל ההתבגרות. • מורים מקצועיים מומחים. 	<ul style="list-style-type: none"> • הישגים גבוהים. • בית ספר קטן. • יחס אישי. • אקלים בטוח ופחות אלימות. • זמן התפתחות והכנה לתיכון. • הכשרת מורים מתאימה. • ביטול הצורך במעבר נוסף בין שלבי החינוך. 	
			חסרונות
<ul style="list-style-type: none"> • הסללה מוקדמת. • חיכוך עם תלמידים בוגרים (בייחוד לגבי תלמידות צעירות). 	<ul style="list-style-type: none"> • ירידה בהערכה העצמית. • ירידה בהישגים. • אלימות והצקות. • מעבר נוסף לחטיבה העליונה. 	<ul style="list-style-type: none"> • הקדמת המיון וההסללה לכיתה ח'. • תיוג חברתי למשך שמונה שנים. • חוסר במענה דיסציפלינארי מקצועי ומענה על יכולות קוגניטיביות ביותר מתפתחות. • מגוון מצומצם של תחומי לימוד. 	

¹² בן חנוך, א. (1989). עליה לצורך עליה (המעבר מבית הספר היסודי לחטיבת הביניים ולתיכון). **חינוך**, חוברת 134, 42 – 33.

¹³ הכנסת, מרכז המחקר והמידע, חטיבת הביניים ומקומן במבנה החינוך העל-יסודי במערכת החינוך, יוני 2010, ירושלים. עמ' 17.

לסיכום

לפי מה שהזכרנו לגבי המעברים שהמעבר מבית ספר יסודי לחט"ב שש שנתי, אשר מיתרונותיו:

- מעבר אחד.
 - הכנה טובה לבגרות.
 - ציוד עשיר ומגוון אפשרויות התמחות והעמקה.
- לכן המבנה לחטיבת הביניים בבית ספר שש שנתי, שבו הועדה המליצה לבחינת דרכים להגדלת האפקטיביות של חטיבת הביניים ברצף חינוכי¹⁴:

- חלוקת שכבות הלימודים בבתי-הספר לחינוך יסודי שש-שנתי ולחינוך על-יסודי שש-שנתי רווחת כיום הרבה יותר מהמבנה של חינוך יסודי שונה-שנתי וחינוך על יסודי ארבע-שנתי.
- בחינוך העל-יסודי מסתמנת בשנים האחרונות מגמה מסוימת של העדפת בתי-הספר השש-שנתיים (חטיבת-ביניים וחטיבה עליונה), אשר מספרם עלה בשיעור ניכר, על חטיבות-הביניים העצמאיות, אשר מספרן נתון בירידה.

¹⁴ הכנסת, מרכז המחקר והמידע, חטיבת הביניים ומקומן במבנה החינוך העל-יסודי במערכת החינוך, יוני 2010, ירושלים. עמ' 11..

ביבליוגרפיה

- אדי-רקח, א., בירן, ה., ופרידמן-גולדברג, ש., (2011), חטיבות ביניים: מאפיינים ואתגרים, סקירה מוזמנת כחומר רקע לעבודת ועדת שפה ואוריכות, <http://education.academy.ac.il>.
- בן חנוך, א. (1989). עליה לצורך עליה (המעבר מבית הספר היסודי לחטיבת הביניים ולתיכון). *חינוך*, חוברת 134, 33 – 42.
- הכנסת, מרכז המחקר והמידע, חטיבת הביניים ומקומן במבנה החינוך העל-יסודי במערכת החינוך, יוני 2010, ירושלים.
- ויליאם ברידג'ס. (2006). *מעברים והתחלות חדשות*: להבין את משמעות השינויים בחיים ולהפיק מהם את המירב.
- כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל. התוכנית הלאומית לחינוך. כי לכל ילד מגיע יותר. טבת תשס"ה ינואר 2005.
- מדינת ישראל משרד החינוך, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, (2007 א') מיצ"ב התשס"ו: תמונת מצב ארצית בחטיבת הביניים ובבתי-הספר העל-יסודיים, ראמ"ה.
- קלינוב, ר. 2010. מערכת החינוך בישראל בראייה השוואתית בינלאומית על פי Education at a Glance (EAG) 2010, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך.
- רש, נ' (2008). חטיבות הביניים בישראל: בעיות, קשיים ופתרונות אפשריים. ירושלים: קבוצת וון ליר לחינוך.
- Byrnes, V., & Ruby, A. (2007). Comparing achievement between k-8 and middle schools: A large-scale empirical study. *American journal of Education* 114' 101-135.
- Eccles, J. S., & Harold, R.D. (1993). Parent-school involvement during the early adolescent years. *Teachers College Record*, 94(3), 568-587.